

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

karn_chatchawan@hotmail.com

ไม้ไผ่ขัดสานหกเหลี่ยมขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ตรงทางเข้าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโจโก้ คนล้านนาเรียกว่า 'ตาแหลว' หมายถึง ตาเหยี่ยวที่เทวดาล่องมาช่วยดูแลพืชผล ข้าวกล้า ไม้ให้ถูกทำลาย ชาวบ้านสานตาแหลวไว้ป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาลักลอบ เพราะในวันนี้มีงานพิธีบุญข้าวใหม่ จัดขึ้นโดยชาวบ้านที่กำลังทำหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง เก็บรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมือง คัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ดี พลมและพัฒนาพันธุ์ข้าว มีการเรียนรู้สืบทอดกันผ่าน 'โรงเรียนชาวนา'

ตาแหลวทำหกลเหลี่ยมงานบุญข้าวใหม่

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ช่วงพญาล้านนา (5)

ฟังดูแล้วเหมือนนกรมการข้าวของทางการยังไยยังั้น ต่างกันที่ว่าชาวนาเป็นผู้ดำเนินการเอง ผมเดินผ่านตาแหลว ทางด้านซ้ายมือมีข้าวเปลือกจากยุ้งฉางชาวนาแต่ละครัวเรือนถูกนำมากองรวมกันไว้ รวงข้าวแห้งร้อยนับพันรวง เรียงร้อยเป็นวงเป็นชั้นจนเป็นฉัตร 5 ชั้น ตัวทวนแปลกและงามตาที่ทำด้วยฝีมือของชาวนา มีคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่เขียนเป็นภาษาล้านนา ภาษาไทย และภาษาอังกฤษความว่า "พวกสูเจ้าจงจำ ข้าวเป็นมรดกของบรรพบุรุษ จงช่วยกันรักษาคูแกล"

รอบ ๆ บริเวณงานมีซุ้มมุงหญ้าคา มีทั้งอาหารพื้นเมือง ข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ ผักปลอดสารพิษ ผ้าทอมือ บัญชีชีวภาพ เหล้าภูมิปัญญา กล้าไม้พื้นบ้าน ของสมาชิกเกษตรกรที่ทำงานร่วมกันมาจำหน่ายให้กับผู้ร่วมงาน

เสียงระลือ ซึ่งบรรเลงเพลงขอเมืองน่านตั้งหวาน
แล้ว สลับเสียงขับขานจากช่างขอเมืองน่าน ตอบโต้กันถึง
เรื่องรางวัลบุญदानข้าวใหม่ ให้ผู้ที่เข้ามาในงานได้ฟังกัน

ปกติแล้วงานदानข้าวใหม่ของทางเหนือจะจัดใน
วันเพ็ญเดือน 4 หรือวัน 4 เบ็ง ราวเดือนมกราคมของทุกปี
เพื่อนำข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่ ถวายแด่พระพุทธรเจ้า แต่
พระสงฆ์ก่อนที่คนนำมาบริโภค แต่งานนี้จัดขึ้นหลังจากวัน
4 เบ็ง 4-5 วัน เป็นพิธีกรรมที่สมาชิกชาวนาได้คิดค้นขึ้น
ในวันเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใจโก้ บ้านเมืองจั่ง ตำบล
เมืองจั่ง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ผสมงสัยคำว่าใจโก้ที่แปลเหมือนชื่อฝรั่งมังค่า
หมายความว่าอย่างไร คำตอบที่ได้พลิกตามคาดหมาย
กลายเป็นคำพื้นเมืองดั้งเดิม ที่เรียกพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง
เล็ก ๆ ตรงที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้จึงเรียกตามชื่อเดิมที่ชาวบ้าน
เรียกกันว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใจโก้

แล้วศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใจโก้เขาเรียนรู้อะไรกัน
บ้างละ มีเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ทั้งชาวนา นักพัฒนา
นักวิชาการ มีเรื่องราวหลายสิ่งหลายอย่าง

ศูนย์ที่ใจโก้มีการเรียนรู้การเก็บรวบรวมพันธุ์ข้าว
พื้นเมือง ที่นับวันจะหายไปทีละพันธุ์สองพันธุ์ จนแทบไม่
เหลือ ชาวบ้านหันไปใช้พันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ที่กรมการข้าวส่ง
มาส่งเสริมให้ปลูก นับตั้งแต่สมัยที่เราได้ยินเพลงลูกทุ่งที่

จัดรวงข้าว ตักทานงานบุญข้าวใหม่

ร้องว่า “นาดี ๆ ต้องใช้ข้าวปลูกพันธุ์ดี ข้าวปลูกไม่ดีก็ทำ
ให้เสียทีนา หากที่เป็นข้าว ให้สาวเป็นนา ผลผลิตออกมา
จะได้เป็นพลเมืองดี” พอชาวบ้านปลูกจริง ๆ แล้วต้องใช้
ปุ๋ยเคมี ใช้ยาเคมีตามมา เพราะเป็นพันธุ์ข้าวที่มาจาก
ข้างนอกไม่คุ้นกับสภาพท้องถิ่น ยิ่งปลูกนานไปก็ยิ่งใช้ปุ๋ย
ใช้ยาเคมีมากขึ้น ส่ำวาย ผลิตผล ลูกบ้านเมืองจั่ง ที่ไป

เรียนจบจากวิทยาลัยเกษตรน่าน ผู้
สนใจการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง
เริ่มการเสวนาถึงที่มาที่ไปของศูนย์
การเรียนรู้ใจโก้อันเป็นส่วนหนึ่งของ
โรงเรียนชาวนา

เสริมด้วยตัวแทนชาวนา
“ชาวบ้านจึงมีการพูดคุยถึงปัญหาที่
ประสบในช่วงเวลาที่ผ่านมาและ
ลองเริ่มรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
ศึกษาถึงลักษณะของพันธุ์ข้าว
พื้นเมืองแต่ละชนิด หากใครสนใจ
ปลูกข้าวพันธุ์ไหนก็เอาไปทดลองปลูก
แล้วค่อย ๆ ขยายพันธุ์ไป แล้วก็นำ

เครื่องสักการะที่ทำมาจากเมล็ดข้าว

การผสมพันธุ์ข้าวพื้นเมือง

ประสบการณืมาแลกเปลี่ยนกัน มีการใช้ความรู้ใหม่ ๆ มาทดลองผสมพันธุ์ข้าวกันเอง โดยเอาลักษณะเด่นของแต่ละพันธุ์มาผสมกัน เพื่อให้ได้พันธุ์ที่ดีตามที่ชาวบ้านต้องการ”

น่าสนใจตรงที่การเรียนรู้อัจฉริยะโดยชาวนาเอง เริ่มจากเมื่อเรียนรู้ฝึกฝนกันจนชำนาญ จึงตั้งเป็นโรงเรียนชาวนา สอนการเก็บพันธุ์ข้าว การคัดเลือกพันธุ์ การผสมพันธุ์ การขยายพันธุ์ การดูแลข้าวให้กับชาวนารุ่นใหม่ ๆ เป็นรุ่น ๆ ไป ใครเรียนก็ต้องเรียนโดยการปฏิบัติตลอดตั้งแต่เลือกพันธุ์ เพาะกล้า บักดำ ปลูก ผสมพันธุ์ จนถึงเก็บเกี่ยว จนได้ผลผลิตข้าว จึงถือว่าเรียนจบหลักสูตร โดยมีอาสาสมัครชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จังหวัดน่าน ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นลูกหลานชาวนา คอยช่วยอำนวยความสะดวกให้

ในยุคปัจจุบันนี้ จะไปหาความรู้ วิชาชาวนา หาไม่ได้แล้วในโรงเรียน ในสถาบันการศึกษา การที่ชาวนามาช่วยกันรวบรวมความรู้จากชาวนารุ่นก่อน ๆ แล้วนำมาสร้างสรรค์พัฒนา ผสมผสานกับความรู้ใหม่ ๆ จนก่อรูป ‘โรงเรียนชาวนา’ ขึ้นจึงน่าชื่นชม น่าสนับสนุนยิ่งนัก

กระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่ต้นจนจบชาวนาที่มาเรียนต้องมีส่วนร่วมตลอดทุกขั้นตอน รวมเวลาทั้งสิ้น 21

สัปดาห์ การมีส่วนร่วมคิดร่วมตัดสินใจนั้นสำคัญมาก สำรวຍบอกว่าพื้นที่ของชาวนาแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ที่ราบลุ่ม ที่สูง ที่น้ำท่วมขัง ที่แห้ง ดินเหนียวหรือดินทราย ที่นาแต่ละคนมีความแตกต่างของความสูง ความชื้น ปริมาณน้ำ สภาพดิน สภาพอากาศ แม้แต่ความชอบของชาวนาเอง บางครอบครัวชอบกินข้าวพันธุ์นี้ บางครอบครัวชอบกินข้าวอีกพันธุ์หนึ่ง มีส่วนในการกำหนดพันธุ์ข้าวที่ปลูก

ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมากเกินกว่าที่คนข้างนอกจะมากำหนดได้

เมื่อเรียนรู้จนจบแล้วก็สามารถเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ชาวนาคณะอื่น ๆ ต่อ ๆ ไป

โรงเรียนชาวนานั้นมีห้องนาเป็นห้องเรียน มีชาวนาเป็นผู้สอน และมีชาวนาเป็นผู้เรียน ถ่ายทอดกันไปลงมือทำกันไป ช่วยกันปลูกช่วยกันเกี่ยว แลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกันไปมา แม้จะเริ่มได้ไม่นานนักแต่ก็ได้รับความสนใจจากชาวนาพอควร ขณะนี้มีการขยายการเปิดห้องนาเป็นห้องเรียนหลายหมู่บ้านมากขึ้นทั้งในอำเภอเมือง อำเภอท่าวังผา และกิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

นอกจากได้ของฝากติดมือมาหลายชิ้นแล้ว ผมเดินทางกลับจากน่านพร้อมกับปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนชาวนา ที่เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิต การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อปัญหาของชีวิต นำไปสู่การพึ่งตนเอง ลดความทุกข์สร้างความสุข ความจริง...สิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นส่วนสำคัญที่มีในระบบการศึกษาของสังคมบ้านเรา

ท่านที่สนใจเรียนรู้กิจกรรมของโรงเรียนชาวนา ติดต่อข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ ชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน 88 ถ.สมุนเทวาราช อ.เมือง จ.น่าน 55000 โทร. 0-5475-0510, 0-1602-5289 โทรสาร 0-5475-0510

